

Humornou konfrontáciou sveta upadajúceho zemianstva a rodiaceho sa sveta obchodu a podnikania na slovenskej dedine sa autor zapája do prúdu autorov zamýšľajúcich sa nad svetom zemianstva v slovenskom národnom živote. Zemianstvo v obraze Kukučína je vrstva morálne i majetkovo rozložená, verí však v mravné prerodenie sa človeka ako jednotlivca (vplyv filozofie L. N. Tolstého, ruského realistického spisovateľa).

Autor: MARTIN KUKUČÍN

Úvar: Humoristická poviedka.

Kompozícia: Poviedka sa skladá zo šiestich častí:

- I. časť – obrazy z tihu a krčmy v Podhradí;
- II. a III. časť – nocľah v Domaniciach, Ondrejov sen;
- IV. časť – Ondrej Tráva na pána Domanického;
- V. časť – prehliadka dvora, stajne, sypárne;
- VI. časť – Ondrej a Aduš pri zemianskych hroboch, na jarmoku v Zámosti.

Dejová línia je nevyčrpaná, dôraz je na opise prostredia, charakteristike dvoch hlavných postáv, na prerozprávaní Adušových príhod.

Postavy

Ondrej Tráva, sedliak v Kanetánoch, gazdovstvo zanechal synovi a pustil sa obchodovať. Je obdivuhodne prispôsobivý, nedrží sa jedného tovaru, vždy vyčítí, čo pôjde na odbyť a kedy sa čoho treba vzdať.

Mnoho ľudí ho pozná a on sa už dopredu ku každému hlási, akoby ho poznal. Zvolí si nejaké kresné meno, keď neuhádne, vyhovori sa, že si to s irým pomýšľil.

Ľudia sú radi, že sa od nich neodtáha, tvrdia, že je dobrý človek. Neprištipí na obchod hneď, najprv sa vyhovára, že to pôjde ťažko predať, až nakoniec prištipí len z priateľstva k žiadateľovi. Každý má pocit, že Ondrej pre neho čosi navyše urobil.

Poteší ho lacnejšia kúpa, rád zjednáva, a na to práve doplatí u pána Aduša Domanického. Videl (podľa spôsobov) bohatého pána, ktorý mal poriadne vypité. Keď mu ponúkol jačmeň, znížil jednaním cenu na

takmer neveriteľnú sumu. Dal desiatku zálohu. (Za desiatku musel sluha Adam 16 týždňov slúžiť.)

Ondrej nemohol hneď ísť po jačmeň, prišiel až po ďalšom jarmoku, šilkovne získal nocľah u mladého manželského páru v dedine. Vie sa zaliečať ženám, rád by mal aj nejakú „trávuľu“ doma, lebo bol vdovec.

Pred spaním s potešením rozmýšľa o svojich peniažkoch, ktoré sú doma uložené. Preberá v mysli obchod, ktorý uzavrel, až sa mu nakoniec sníva, že investuje do jahniat a tie sa menia na ovce a *vkŕtáci ľuďia sú samí ovce*...

V duchu sa rozlúčil so svojou desiatkou, keď videl nasadať Aduša so ženou na bríčku, ktorú tahali chrastavé kone miesto tých, ktoré Aduš v krčme vychvaloval, že zajdú aj samy domov. Prvý pohľad na „kaštieľ“ pána veľkomožného ho utvrdí v názore, ale počúva fantázie Aduša a tvári sa ironicky. Keď ho sluha Adam upozorní, že si má pyäť drevo zo stromov pri hroboch, využije to a čuduje sa, ako ho to nemohlo samého napadnúť – ved' tie jasene videli!

Zlhuje sa nakoniec nad Adušom a počká mu týždeň s dlžobou a peknou dedičanke za nocľah kúpi na jarmoku kúdel, akí nemá ani jedna v Domaniciach.

Pán Aduš Domanický (doma nič) z Domaníc, vlastným príchmením schudobnený zeman. Je ženatý, jeho mladá žena Žofka Potocká išla za neho z lásky. Prišla do spustnutého obydľia, sluhov jej platí otec, lebo muž nemá z čoho.

Aduš na pohľad pôsobí ako zámožný pán, rozkazovavčý, hrdý, vyberavý. Na jarmoku sa preháňa v kožušniách, nakoniec si žiadnu nevyberie, pretože nemá peniaze. V krčme má sólo, rozpráva o svojich koňoch, psovi, vychvaluje sa svojím báčikom z Chochoľova, boháčom, čo mu za života pomáha a po ktorom bude raz dediť. Dokáže súkať príbeh za príbehom, zabúda, čo povedal pred chvíľou, len aby neprišiel k slovu ten, čo od neho niečo chce, napr. Ondrej Tráva.

Nepokladá sa za zlodeja, aj keď vezme neoprávnené preddavok, všetky dlžoby prizná, len nemá čím splatiť. To, že klame, si prizná až nakoniec, keď hrozí, že svojich mŕtvych zbaví stromov, ktoré dlhé roky stoja nad hrobmi. Okrem stromov už nie je v gazdovstve nič na predaj.

Chudú kravičku by sotva niekto chcel. Pán býva aj so ženou v domčeku pre sluhov, krčmár má zakázané dať mu čokolovku na dlh. Nemá nič, len plány: opraviť dom, vysadí kvetinové záhony so smutnými vřbami.

Keď si uvedomí stav, do ktorého sa dostal, ako zázrakom za malú chvíľu sa mení, vie, že tak nemôže ďalej žiť.

Ondrejovi vráti o týždeň dlžobu a polepší sa.

Dej a ukážky

Ondrej vidával na jarnokoch Sloveka, ktorého bolo ťažko nevyšimnúť si:

Ožeral buniu, čiapky, vöbec kožušiny. Tak chodil od šiatra k šiatru, sta tihocj gazda, akoby chcel každého kušiera ošacovať. Sproboval buniu furtované včinnou i tureckou barmčinnou, ale ani jednu nekúpil. Nemohol sa íste s majstrom pohodať. Popoludní už nechodil samotný; prítužili sa k nemu druhí, bohorie skade ľudia. Všetko mladá, zadržat, veseli; ale pán Aduš bol prešas len nad všetkých. Okrthly klobučik s kosou tetorocou sedel nad uchem, ponaď ktoré boli tlasj sčasné, že zakrjvoni celé sluchy. Fityz, vykrtlené pjušne dolhoro, oči sa hýgotali, ústa usmievali — vöbec pán Aduš nemá páru v celom jarnoku.

Po tihu sa jarmočnici zišli v krčme, pán Aduš v pokrčenej košeli, rozgajdaný, v povznesenej nálade, sa vychvaluje:

„Taká je moja Diana!“ kričal pán Aduš, búchajúc na stól.

„Viani chytila dievka za ucho — vžil vyše troch centov — a doškoroda ho ku mne na poličku. Šiel ani dieťa, tak ho sročila. Videl, ako nah zo simple cieľim; čo sa s nim stane — a musel štít dvaťsať krokov pred mnou ani svieca: tak ho znamenite trnula!“

Priateľa oddlu, ale flaša je nedopitá a pán Aduš pozve Ondreja. Spomenul báčika z Chocholova, toho Ondrej pozná:

„A ty ho znáš? Kapusti máva na diev. Ale, počkaj, poď — vypijeme si.“ A objal ho vökol krku a zaoiedol k svojmu stolu. Sadli si; pán Aduš ho objal ako milienku. „Má poď pol druhá sto mier vyšeru. Jachneť ani broky.“

„Po jari som ho kúpil vyše päťdesiat mier od neho. Pekný bol jačmeň.“

„Kupíš s jačmeňom?“ Ondrej prikývol a pán Aduš sa zamyslel. „Ty, ja ho mám vyše sto mier vo štokoch. Vycadény — ani hohub by ho nenaoberal. Oros — a orosi Sibirsky — báčik mi ho dal tridsať mier na sítie. Ja by ti predal...“

Ondrej počíval Aduša a srdce v ňom rástlo. „Vyše sto mier jačmeňa a oosa možno toľko,“ hltal si v hlave. Človek podnikajú, mátky — oddá sa s tým jednat. Ale zadržal hltu myšlienku. „S jačmeňom kupčím iba pred jarou, keď ho treba na sítie, a v prednocy, keď si múčnice prázdne. V zime sa to zle kupčí so zbožím,“ odporoval Adušovi.

Ondrej vidí podguráženeho pána, a preto zjednáva cenu ešte nižšie, nakoľko sa dohodnú.

Zavolal krčmára; vysvetlili mu, čo sa stalo. Ondrej pred jeho očmi zložil desiatku, záduvok Adušovi.

„A kedy prísť poň?“

„Hoci zajtra,“ — riekol pán Aduš. „Vina, vina do tejto flaše — bude oľdomš!“

Ondrej nemohol íst hred do Domaníc, dostal sa tam až na Tomáša, keď bol v Svätom Tomášovi ďalší jarnok. Na chvíľu zazrel pána Aduša s mladou ženou nasadať do brčky, ale kone sa ani zďaleka nepodobali na tie vychváľané v krčme. Keď videl ich chnasty a postroj, začal sa obšavať o svoju desiatku. Do Domaníc prišiel až za tmy. Zaklopal na dvere, kde ešte svietili:

„Kto si?“ „Ja som Tráva z Kamenian. Či by ste mi nedali prenocovať?“

„A čo si hred ďalejmal! Bolo nocľah na mŕkani hľadať a nie o pohoci!“ okrkla ho gazdina. „Hodni ľudia netlí sa po nociach, lebo noc má svoju moc; iba kadajnt...“

„Veď ja idem z jarnokami!“

„Bolo sa prö poberať — kopheti!“

„Veď ja som Tráva z Kamenian, ter, čo kupč. Ale ma už, Katrenka, neznaťe?“

Žena poodstúpila od oľtoka a z izby ozval sa tichý, tiherný rozhovor. Íste nudi sa s kýmisi, čo má robiť. Ondrej čakal netpezivo, čo bude nasledovať. Izbené dvere vrzli, po stenou zaznel ľahký krok. Dvere na vráňach sa otvorili. Pred ním stála Katrenka, ale už v kožucho.

„No, podte, ani by vás nepustila, iba po známosti... Veď vy tu máte voz i kone!“

Pekná mladá gazdina ho aj pohosti. Pred spánkom myslí na svoje peniazky a predstavuje si, čo by sa dalo s nimi podniknúť:

„Alebo koľko jahniat by za ne kúpil, a keby všetky prisadil a podržal tri roky — koľky by z nich vyrašol krčali! Piny dvor oviec a jahniat — pnaď dedina — piny chotár — všetci ľudia, samá ova — a on ich strhá v jar a v jeseni — všade samá vina — železnica ju vezie, všetko jeho vhu do Slezska — býť — železnica hučí — leť mu ponaď samu hlavu.“

Síthol sa, zasienal vydesený. Železnica, vina, ovce — všetko zmizlo. Iba hmot trvati, gazda sedí mu za hlavou a drapje vhu. Drapot drapadičk nesie sa izbicou, až oľtoky drnčia.

„Čosi sa vám prisnilo,“ riekol hospodár, „zasienali ste.“

Ráno prišiel k miestu, kde mal byť kašiel:

K tomu, čo si predstavuje pod slovom „kašiel“, nechybalo nič, iba kašiel. Dvor bol tu; dlhý, široký, obohnatý plotom, miestami mačatým. Za dvorom otváral sa ďaleký výhľad do pola snehom zaneseného a končil sa na samom okraji horizontu rezizou hór, ktorých tmavá zeleň, pokrytá čerstvym snehom, bola ani čo by ju cukrom posypal. Aleje neurúno žiadne, ani nové, ani staré. Možno preto zdá sa dvor

a okolie Ondrejovi také pusté a smutné. Takzvané hospodárske stavy svedčili o úpadku; slabé sťahy uľahčovali sa pod farchon čerstvého snehu. Kam oko padne, všade bieda, rozklad, hniloba... Popri chodníkku, ktorým sa šlo od potoka, niekoľko jarok hnojky – konči sa tam v potoku. Vtáčko černej asi na výšku chlapa mŕtvy od zeme: nie sú to zriecaniny starého hradu, ale, ako vidno, starba nová, započatá snúď pred rokmi, vytláčaná až po obloky asi. Široké fundamenty ukazujú, že na nich mal postáť pohodlný zemiansky domec – ale nepokryté múry žiaľujú, že kto ich zakladal, zabudol nazrieť do svojej kešene.

Pán Aduš, ešte v posteli, nepripustí Ondreja k slovu, rozpráva a rozpráva, od báčika počnúc, cez vojencinu, pápežom a Rímom končiac.

Prevedie Ondreja po gazdovstve, všade bieda. Na všetko má ale vysvetlenie a odovody. Najviac má však plánov:

Popri lúkach bude žiť plet z agátov. Keď agát kvitne, to vám je vôňal! Keď sme ležali v Temesvári, akurtať agáty kvitli; včely sa na nich len tak rojili. Ja ich tiež budem držať. Práca okolo nich tenner žiadna – a med hotový. Včelín postavím tu za kašiel ku platu. Urobím hájku okolo neho, lebo včely nerady, keď sa im nablízku hurtaje. Tento dvor rozdelený na dvoje. Prostriedkom pôjde vysoký mŕt, k smutnému potoku. Z tejto strany mŕta bude kašiel, k nemu povedie cesta pieskom vysypaná. Piesok som už vyhládol – veľmi podarený, biely ani mŕka. Tou cestou budú smieť len koče chodiť. Za mŕtom bude gazdovský dvor, sypáreň, stajne, humny... Potok sa musí zregulovať. Na brehu zariadim taký park zo samých vrb. Ale to nebudú našťé, to budú smutné vrby. Tie rastú v cudzích krajínach, konate im visia po zemi – preto sa volajú smutnými. U báčika v Chocholove rastie jedna taká – ale toto budú väčšie, kde väčšie – tu je pád!

Keď prišla reč na jätneň, vyhovori sa, že Ondrej dlho poň nechodil, tak ho odviezol k Weisovi.

Ondrej zo záľastva pohrozil, že bude žalovať báčikovi:

„Dobre. Idem do Chocholova – rozpozriem všetko vášnu uťekovi.“

Slovú Ondrejove mali na pána Aduša záručný účinnok. Nie hnev, nie strach – našťé sa mu zjavila na tvári. Skočil k nemu a chytil ho za ruku. „Ale ozaj! Hneď mi to mohlo zísť na um. Chodte, rozpovedzte mu moju biedu – dobre ma užito omaluje. Mne nechce uveriť, o čom som: vás zná, vám vari skôr uverí. A viete čo!“ nachytil sa ponad samé ucho. „Rozpovedzte mu, že ste mi dali príhovorcu záručnkom. On vám ju dá. Vy si strihnie davdať – to je duplovaný záručnok – a tridsať dŕte mne. A počuj: te tých tridsať mi môžete hneď zaplať, lebo ich potrebujem ako kus soli. Máť ist pozajtre na kŕmenie – a grýčičana neujdeš v dome...“

Sluha Adam Ondrejovi poradil, aby si pytal miesto zálohy stromy, ktoré sú vysadené pri hroboch zemianskych predkov. Pán Aduš si až v tej chvíli uvedomil, že by už neokrátal len živých, ale aj mŕtvých a začala sa s ním diať čudná vec:

Ondrej sa ani nehýbal. Nevedel, čo sa deje, ale tušil, že je toto veľká, svetlá chvíľa.

A pán Aduš zrazil v nej vŕac, než za celý svoj doterajší život. Akési svetlo vkradlo sa mu do duše, osvetľilo jej neohranikovanú pustotu, prázdnotu. Pán Aduš videl, poznal svoj obraz – zhroutil sa. Bolo mu teraz úplne jasno, že nemožno takto ďalej žiť...

Sponíhal sa a prístupil k Ondrejovi. „Ondrej, počkajte mi jeden týždeň – dnes nemám. O týždeň vám státočne vrátim, čo som dlžen. Jačmeňa, ani ova nepredal som ani zvrko – všetko, čo mám, videli ste v humne. Vidíte, oklamal som vás, peniaze pomíňal...“ Chytil Ondreja za ruku a vrela mu ju hsoľ.

Ondrej počká a pán Aduš peniaze vráti. Po čase báčik z Chocholova zomrel a Adušovi nič neporučil, napriek tomu za ním Aduš smútil.

Nech bolo, ako chcelo, ale od pána Aduša nikdy viac nepočul zďadne slová: „Keď báčik z Chocholova umrie...“

Forma: Humoristická poviedka, využíva najmä protiklad, napr. postavy Aduša a Ondreja, reči a skutky pána Aduša.

Autor účinne využíva tiež paradox, napr. sluha sa teší, že môže byť prepustený; nenapraviteľný klamár a podvodník za malú chvíľku je iným človekom; vyobliekaný, veľkopanský sa správajúci Aduš je chudobnejší ako hocikto iný.

Slovný humor narába s hyperbolou (nadsádzka) v Adušových historkách o koňoch, o psovi.

Vlastné mená naznačujúce pôvod postavy sú zdrojom smiechu v texte:

„Ja som Tráva z Kamenian. Či by ste mi nedali prenocovať?“

„A čo si hneď dateľmal! Bolo nočlah na mŕkami hľadať a nie o polnoci!“ okrkla ho gazdina.

Situčný humor pripomína miestami až frašku (napr. mlčanlivý Ondrej a vodopád Adušových príbehov o vojencine, oblečení, ženbe; spánok na zemi, buntošenie gazdu nad ránom).

Humorne využíva i krátke rozprávanie pána Aduša, napr. prečo nemôže pomáknut Ondreja slivovicou:

„Vani jej dostal plný sudok, mne z nej dal tri fľaše. Dve sa minuli, tretia zostala pre hosti. Tanco stáľa pod kozubom, aby bola pod rukou. Skočil koci, zabil fľašku. Pod sitovica po zemi. Štyri týždeň mi voňala tu. Keby nie koci, teraz by sme mali! Ale to je sitovica! Proti svetlu – zlatol! Dola hrdlom – olej. Tu od žida, tá driape. Ale táto ide hladko: ani ju nechýš, iba šlups, keď ti je v žalúdku. Rozloží sa tam sta pahreba, hreje, prechodí žilami

- a každá žilka ti tlvá a kričí ešte do jedného, ešte do jedného katíska! Eh, keď si pomyslíš na ňu... A pomysliť si: báčik vám ju nepije! Povážte - všetko len pre hosti. Čo sú akí ti hostia, ale ja by už len doprial najradšej sebe... Eh, keby tu bola, pod kozubom..."

Opis nachádzame pri zachytení prostredia, napr. „kaštieľ“ pána Adusa.

Použitá literatúra: Kukučín, M.: Keď báčik z Chocholova umrie... Bratislava: Tatran, 1983.